

Операта “Глория” на Франческо Чилеа – творчески залез или последен опит за обновление на веризма

Андрей Найденов

"Глория" ще бъде представена в есеистична форма, относима към стила на Щабековите статийни миниатюри. В този контекст е нужно да подчертаем, че върху операта, образите на главните герои, авторовите мисли и историческите факти е работено точно и с най-големи подробности чрез кореспонденцията на Франческо Чилеа (1866 – 1950), както и с:

I. изисканите за случая клавирни извлечения на операта, намиращи се в библиотеката на Джулиард Скул – Ню Йорк, част от колекцията на Росиниевия музиколог Филип Госет;

II. хронологията на историческите архиви в изброените оперни театри, където могат да бъдат открити снимки и фонограми на цитираните постановки;

III. прослушаните и изброени записи, които подкрепят прецизно посочените отлики в двете авторски редакции;

IV. Речник на Найденов Геров Т. 1 – 1895г.; Т 5 – 1904г., ред. П. Танчев.

След шумния успех на "Адриана Лекуврьор" (1902) Чилеа работи върху различни оперни сюжети. Най-значим от тях е този на "Франческа да Римини" (1901) на Габриеле Д'Анунцио. Д'Анунцио, ревностен почитател на "Адриана", се среща с Чилеа през 1901 г. във вилата della Carroncina – Сетиняно, близо до Флоренция. Там двамата бележити творци в съгласие обмислят либретото на "Франческа". За жалост, високите авторски права по превръщането на трагедията в оперно либрето не задоволяват Ренцо Сондзоньо. Прекомерните изисквания на поета карат издателя Сондзоньо да се оттегли, отказвайки се напълно от реализацията на проекта. Малко по-късно – през 1914г. – "Франческа" има своята успешна оперна премиера, осъществена с вещина и задълбоченост от Тито Рикорди и Рикардо Дзандонаи.

Чилеа открива ярки мелодраматични акценти и интригуващи сюжетни ситуации в епохата на Средновековието. Творческата му инвенция веднага очертава темата на любовта, тъй както я откриваме в "Ромео и Жулиета" или в адаптацията на "La Haine" ("Омразата") от Викториен Сарду, по-сетне точно интерпретирана в неговата "Глория". След като отхвърля различни произведения на Ростан, Балзак и Копе, Маестроото отново се връща към проекта, свързан с пиесата на Сарду, поверявайки адаптацията и превръщането на драматичното произведение в оперно либрето на верния си сътрудник Артуро Колаути (роден в Зара на 9 октомври 1851 г., починал в Рим на 9 ноември 1914 г.), който инспирира осъществяването на идеята.

"La Haine" е драма в пет действия и осем сцени. Тя е представена за пръв път в парижкия Théâtre de la Gaîté на 3 декември 1874 г. Музиката към пиесата композира Жак Офенбах – музикален ръководител на трупата. Действието се развива в Сиена през XIII век. По това време гуелфите (подкрепящи папата) губят битката за Тоскана. Техните политически позиции заемат гибелините. Те поддържат германските императори в Италия и се противопоставят на папата. В оригинала на Сарду канавата е плътна и пренаситена. Тя описва противоречивата и трагична любов на Орсо и Корделия в контекста на кървави битки и смърт. Над всичко това е чумата, отнела живота на Корделия.

С разрешението на Сарду, Колаути опростява сюжета, премахва много от ненужните конфликти в петте тежки действия. Елиминирането на "чумата" от сюжетната линия опростява оперното възприятие. На преден план изпъква фаталната любов на главните герои.

Първите скици на либретото показват сложно и претоварено действие с бавно и комплицирано развитие на сюжетните колизии. За щастие Колаути е вдъхновен и от друга френска драма. Подобно на "Омразата" и действието на "Монна Ванна" от Морис Метерлинк се развива в Тоскана през Средновековието. На оперната сцена и днес с успех се изпълняват едноименните ескизи на Сергей Рахманинов.

Колаути пише твърде бавно и нередовно изпраща готовите текстове за композиране, поради което Чилеа търси

сътрудничеството на Еttore Мошино (1867 – 1941), критик и писател от Абруцо, който прави нова, по-различна версия на драмата. Самият Мошино счита работата си за по-добра от тази на Колаути. Междувременно през 1904 г. Чилеа спира да преподава. След кратък престой в Милано се пенсионира. Оттегля се във Варадзе – Лигурия, спокойно място, където може изцяло да се отдаде на композирането на "Глория", включена в афиша на пролетния сезон за 1907 г. на Teatro La Scala под диригентството на Артуро Tosканини, със Саломея Крушелницкая (първата Саломе в Италия) като Глория и с партньори: Джовани Дзенатело (създател на фестивалните спектакли на Арена ди Верона) като Лионетто, Паскуале Амато (Фолко де' Барди) и Надзарено де Анджелис (Аквиланте де Барди). До 1909 г. операта има няколко постановки:

- 19 януари 1908 г. – Генуа в Teatro Политеама;

- 4 февруари 1908 г. – Рим в Teatro Костанци, диригент Леополдо Муньоне;

- 14 януари 1909 г. – Неапол в Teatro Сан Карло под диригентството на Джовани Дзукани с Ема Карели. Същата година "Глория" е поставена и в Южна Америка, Чили, в Сантяго и Валпараисо. След 1909 г. операта е забравена. Вероятно за това спомага нервността на Чилеа, който заради грубото си отношение към състава по време на репетициите е изгонен от Ла Скала, а Tosканини остава безразличен към партитурата. С приходите от гореописаните продукции във Варадзе Чилеа успява да си купи вила, която кръщава на едноименната си и неразбрана "Глория". По това време той с успех ръководи консерваториите в Палермо и Неапол.

Нужно е да отбележим, че "Глория" в запис на Маргерита Роберти не е тази от 1907 г. През 1923 г. новата ѝ редакция е изискана от Пиеро Остали – собственик на издателство Сондзоньо. В тази версия "Глория" е поставена като нова опера, а обозначението позволява на издателя и автора да получат пълно финансиране от италианската държава, която по това време е изцяло във фашисткия режим на Дуче. Сюжетът и действията са сбити и основно преработени. Текстът е дооформен от Еторе Мошино (Колаути умира през 1914 г.).

В съгласие с Чилеа на 9 февруари 1931 г. Мошино (с писмо до издателството) декларира отказа си от съавторство. Името му не е вписано в новото издание на операта. "Глория" е основно преоркестрирана. Името на брата на главната героиня от Фолко става Бардо, а прислужницата от Орвието е наречена La Senese. Арията ѝ в началото на второто действие – "седем магьосници заклинание не правят" – е изцяло съкратена. Основният сюжет остава и в по-късната версия. Той описва шекспировите Ромео и Жулиета, поставени в готическата рамка на XIII-тото столетие. В дивната Сиена се ражда в нежен цвят невъзможната любов на Глория Барди и войнът-гибелин Лионетто. Съперничеството на двата враждуващи рода Барди и Ричи е отражение на веронските фамилии Капулети и Монтеки. В самия финал двамата влюбени намират смъртта.

Новата редакция на "Глория" е поставена в Театро Сан Карло (Неапол) на 20 април 1932 г. Дирижира Франко Капуана, а Глория е Джанина Аранджи-Ломбарди. Интересно е да посочим режисьора - Джузепе Адами, либретист на Пучини и Дзандонаи. Следващите спектакли на операта за 1932 г. са в театър "Витторио Емануеле" (Торино). През 1938 г. творбата има своя истински успех. Постановката на Кралската опера в Рим (преди театър Костанци) дирижира Оливiero де Фабритиис, а певческият състав е изключителен: Мария Каниля (Глория), Бениамино Джили (Лионетто), Тито Гоби (Бардо) и Армандо Борджоли (Аквиланте). Триумфът е абсолютен. Още на отворената за зрителите генерална репетиция, нещо не правено дотогава и изрично по желание на Пиетро Остаи, критиката предвкуса успеха. Този успех, за жалост, не променя съдбата на произведението.

Далеч от вихъра на световните политически катаклизми, довели до Втората световна война, Чилеа намира спокойствие в уединението на своята вила. През същата 1938 г. операта е поставена в Градския театър на Дортмунд – Германия. Следващата 1939 г. донася реализация на новата ѝ версия в Милано – градът, в който през далечната 1907 г. е нейната премиера. Спектаклите са осъществени на открито в рамките на оперния фестивал на Кастел Сфорцеско. По това време фестивалите на открито в Италия имат широка популярност и се славят с изключително високото си професионално ниво.

В годините на Втората световна война е осъществен запис, продуциран от Италианското радио-EIAR, дирижиран от Оливиеро де Фабритиис. Това е последната реализация на операта, чута от Чилеа. Година след смъртта на автора (на 20 ноември 1950 г.) на открито във Варадзе отново е играна старата постановка от 1932 г. на Театро Сан Карло. Дирижира отново маестро Оливиеро де Фабритиис. "Глория" не се поставя до 8 юли 1969 г., когато диригентът Фернандо Превитали реализира концертното ѝ изпълнение със съставите на Италианското радио – RAI в Турино. Записът се разпространява на плочи и компактдискове. В интернет може да бъде чут на страницата на YouTube. Знакови са спектаклите на операта, осъществени от Международния фестивал в Сан Джеминиано (Сиена). Под палката на Марко Паче петт Фиоренца Чедолинс (гостувала и в Софийската опера като Норма, Елизабет и Еболи в "Дон Карлос" на Верди) – Глория, Алберто Купидо – Лионетто де Ричи, Паоло Руджеро – Бардо, Дучо дал Монте – Аквиланте де Барди и Виталба Моска – La Senese. Премиерата е на 12 юли 1997 г. Следващата реализация на творбата е в Ню Йорк на 29 септември 2018 г. с екипа на театър Grattacielo – Кери Марчинко, Кърк Дъгърти и Израел Гърски на пулта. Последната постановка на версията от 1932 г. е осъществена от Анастасия Бартоли (звезда на миналогодишния Росиниев фестивал в Пезаро), Карло Вентре, Франко Васало и маестро Франческо Чилуфо в Каляри на 10 февруари 2023 г.

Работейки с елементи от пиесата на д'Анунцио, Колаути подчертава историко-декоративния елемент. Така на сцената оживява епохата на Средновековието. Чилеа със своя висок вкус отхвърля модалните препратки към псевдо-грегорианския рай, които през 1914 г. Дзандонаи умело вплита в партитурата на "Франческа да Римини". В редакциите на "Глория" отсъстват архаичните ефекти, драматургично изискуеми от първата сцена на третото действие, или тъй ярко скулптирани в сцената на Магнификата. Това не означава, че Чилеа избягва модалните хармонии. За него те са напоени с хроматичен пъстър мелодичен колорит и събират в себе си есенцията на европейската музикална литература от началото на XIX век.

Превес в "Глория" има лайтмотивната техника. Формата се изгражда чрез повтарящи се теми. Те не са типично Вагнерови.

Вплетени в партитурата, създават слятост и непрекъснатост на действието. Чрез затворената форма Чилеа утвърждава стила си, тъй ярко разпознаваем още от 1902 г. – време, в което той завършва "Адриана". Солата на Чилеа рамкират екстатично-мелодичните моменти. Те условно разделят непрекъснатото действие от подчертано дефинираните кантиленни арии. В "Глория" Чилеа избира умело маскираното ариозо, което свободно, артикулирано и извън декламато-маниера на времето представя героя, поддържайки гореописания стил на веризма.

Това „надскачане“ на веристичната драматургия не променя артистичното „чутье“ (интуитивно усещане) на Чилеа. Той не приема безапелационно идеите на съвременния театър. Реализмът със своя „дих“ (изказ) е любим на "младежката композиторска школа/Giovane Scuola" и рядко се вплита в сюжетните канави на декадентския европейски театрален модел. С баланса между двата естетически полюса "Глория" проправя пътя на следващите смели композиторски решения – оперите на Дзандонаи "Франческа да Римини", "Любовта на тримата царе" от Монтемеци, "Изабо" и "Паризина" на Маскани, "Вечерята на шутовете" на Джордано и "I Compagnacci" на Ричителли.

Написването на "Глория" напъва прекомерно композитора. Това е краят на неговата кариера. Независимо от многото нови незавършени скици и идейни проекти, Чилеа почти не композира. Успява да направи корекциите на "Арлезианката", чиято премиера в Рим е предвидена за 1938 г. Той е уморен. Умората изстискава от напускащото го вдъхновение само няколко камерни опуса. В последните години на живота си Чилеа счита новото в музикалния свят на XX век за мимолетно и незначително.

20 юни 2024 г.

София